

О`RTA ASRLAR ADABIYOTSHUNOSLIGIDA STILISTIKANING O`RNI

Mavlanov Solijon Davronovich

Ispan tili nazariy fanlar kafedrasi o`qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o`rta asrlar adabiyotshunosligi to`grisida fikr yuritilgan bo`lib, unga stilistikaning tutgan o`rni tahlil qilingan. O`rta asrlar ispan adabiyotida frazeologiyaning ahamiyati hamda uning so`z birikmalari bilan bog`liqligi bayon etilgan.

Kalit so`zlar: Tilshunoslik, stilistika, frazeologiya, frazeologizm, erkin birikma, barqaror birikma, frazeologik birlik, leksik birlik.

KIRISH

«Adabiyot» so`zi jahon fanida tor va maxsus ma`noda XVIII-XIX asrlarda paydo bo`ldi. Undan avval badiiy adabiyot ko`pincha boshqa adabiyotlardan farq etilmay, «adabiyot» termini, umuman, ko`pchilikning o`qishi uchun yaratilgan asarlar ma`nosida foydalanilar edi. Dunyodagi bir qancha xalqlar tilida «Literatur» termini bilan ifoda etilayotgan bu tushuncha aslida lotincha «litera», ya`ni «harf» so`zi asosida tuzilgandir.

Frazeologizmlar - bu hozirgi zamon frazeologik sistemasining asosiy birligi bo`lib, tildagi mavjud so`z birikmalarining umumiy hisobidan juda qiyinchilik bilan farqlanadigan ko`p aspektli til hodisasi hisoblanadi. Shuning uchun ham tilshunoslikka oid adabiyotlarda frazeologizmlarning lingvistik mohiyati masalasi hanuzgacha munozaraligicha qolmoqda. Sh. Balli frazeologiyaning asosiy belgisi uning o`rnini o`sha iboraning ma`nosiga to`g`ri keladigan so`z bilan almashtirish mumkin yoki mumkin emasligi, deb hisoblasa, B. A. Larin esa uning asosiy belgisi frazeologik birliklarni tashkil qiluvchi alohida so`zlarning ma`nosidan o`sha birliklar umumiy ma`nosining kelib chiqmasligidadir, deb hisoblaydi.¹

Tilshunoslik tarixiga nazar tashlaydigan bo`lsak, Sharl Balli phraseologie atamasini «stilistikaning so`z birikmalarini o`rganuvchi bo`limi» ma`nosida kiritdi, ammo mazkur atama G`arbiy Yevropa lingvistlarning asarlarida boshqa uch ma`nolarda o`z aksini topdi:

1. so`z tanlash, ifoda shakli, ta`riflash;
2. til, bo`g`in, uslub;
3. ifoda, so`z birikmasi.

Erkin birikkan so`z birikmasi ma`lum fikrlarni ifodalash uchun har bir ma`lum nutq vaziyatlarining vazifasiga asosan tildagi muloqotlar davridagi mazkur tilning

¹ Burger Harald. Idiomatik des Deutschen. Frankfurt am Main, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 2013

grammatik qoidalariga asoslanib yaratiladi. Erkin birikmaning umumiy ma'nosi o'sha birikmani tashkil etgan har bir so'z mazmunidan anglashiladi. Erkin birikma tarkibiga hokim so'z va gapning mustaqil a'zosi vazifasini bajaradigan tobe so'z kiritilgan. Shunday qilib, erkin birikma o'zida sintaktik bog'lanishni namoyon etadi. Birikmadagi har bir bog'lanishlarning tobelik munosabati birikmaning semantik mustaqilligini anglatadi va ular birlashgan holda turg'un birikmalarni hosil qiladi.²

Barqaror so'z birikmasi birikma tarkibidagi biror so'zni birikma ma'nosini buzmasdan o'zgartirish mumkin bo'lmagan qat'iy muayyan so'zlardan tashkil topgan bo'ladi. Barqaror birikma shaklan va muayyan ma'no jihatidan boshqa birikmalardan ajralib turadi, u an'anaviy qo'llanishi va mazmun to'laligining yuqori yoki quyi ekanligidan aniqlab olinadi. Turg'un so'z birikmasi nutq paytidagi so'zlashuv jarayonida yaratilmaydi, lekin nutqda allaqachon qotib qolgan va ma'lum mazmunda ishlatilayotgan bo'ladi. Barqaror so'z birikmasining mazmunan to'liq tarkibi gapning mustaqil bo'lagini anglatmaydi, lekin barqaror birikma bir butunlikda gapning bir bo'lagini barpo etadi, maqol bundan mustasno, chunki uning tuzilishi butun boshli gap bilan teng bo'lishi mumkin.

Barqaror birikmali so'zlar tilning frazeologik birikmalari deb ham yuritiladi. Frazeologik birikmalar ikki yoki undan ko'p so'zlardan tashkil topadi, u bir tushunchani ifodalashi va bir so'zga ekvivalent bo'lishi mumkin, odatda u bir so'zli sinonimik ekvivalentga ega bo'ladi, sintaktik jihatdan gapning bir bo'lagini barpo etadi. Tuzilishiga ko'ra frazeologik birikmalar ulkan xilma-xillikni o'zida namoyon etadi. Frazeologik birikmalarning tarkibi o'rtasidagi semantik bog'lanishlar turlicha bo'lishi mumkin: bunday birliklar tarkibiga kiruvchi so'z o'zining ma'no mustaqilligini yuqori yoki past darajada saqlab qoladi.

Ispan tilshunos olimi X. Burger ham frazeologizmlar masalalari bo'yicha ko'plab ishlarni amalga oshirgan. U asosan idiomalarning stilistik aspektlariga va ularni tarjima qilish masalalariga alohida e'tibor qaratgan. U frazeologizmlarning bir guruhi sifatida idiomalarni sharhlab o'tgan. X. Burgerning fikricha, birikmaning umumiy ma'nosi qoidadan mustasno tarzda talqin qilinadi. Bunda ko'rsatilgan ko'chma ma'noli so'z birikmalari yoki ularning umumiy ma'nolari hech qanday holatda komponentlarning erkin ma'nosidan tushunilmaydi.³

Frazeologiya fanining tarix, adabiyotshunoslik, lisoniy mamlakatshunoslik va tilshunoslikning bir qator boshqa fanlari leksikologiya, semantika, grammatika, fonetika, stilistika, til tarixi, etimologiya, matn tilshunosligi va umumiy tilshunoslik kabi fanlar bilan bog'liqlik jihatlari ham mavjud. Frazeologiya leksemalardan tashkil topadi, leksemalar esa leksikologiyaning o'rganish obyekti hisoblanadi. Frazeologiya

² Furkat Raxmatov (2021). ПЕДАГОГИКАДА МАНТИҚ ИЛМИ. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 1(4), 39-50.

³ Kuvonov, Z. (2021). Ispan tili lug'ati tarkibidagi o'zlashmalarning lingvistik va ekstralingvistik mohiyati. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 1(4), 31-38.

komponentlarining tabiatini hamda ularning lisoniy darajasini leksikologiyaning manbalariga tayanib aniqlash mumkin.

Yuqoridagi manba ispan tilshunos olimi X. Burger ham frazeologizmlar masalalari bo'yicha ko'plab ishlarni amalga oshirgan. U asosan idiomalarning stilistik aspektlariga va ularni tarjima qilish masalalariga alohida e'tibor qaratgan. U frazeologizmlarning bir guruhi sifatida idiomalarni sharhlab o'tgan. X. Burgerning fikricha, birikmaning umumiy ma'nosi qoidadan mustasno tarzda talqin qilinadi. Bunda ko'rsatilgan ko'chma ma'noli so'z birikmalari yoki ularning umumiy ma'nolari hech qanday holatda komponentlarning erkin ma'nosidan tushunilmaydi.⁴

XULOSA

Ispan tilshunos olimi X. Burger ham frazeologizmlar masalalari bo'yicha ko'plab ishlarni amalga oshirgan. U asosan idiomalarning stilistik aspektlariga va ularni tarjima qilish masalalariga alohida e'tibor qaratgan. U frazeologizmlarning bir guruhi sifatida idiomalarni sharhlab o'tgan. X. Burgerning fikricha, birikmaning umumiy ma'nosi qoidadan mustasno tarzda talqin qilinadi. Bunda ko'rsatilgan ko'chma ma'noli so'z birikmalari yoki ularning umumiy ma'nolari hech qanday holatda komponentlarning erkin ma'nosidan tushunilmaydi.

Ispan tilshunosligida frazeologiyaning alohida soha sifatida shakllanish jarayoni davom etmoqda va ushbu sohada ko'plab yangiliklar olib borilmoqda. Shunga qaramasdan frazeologiyaning yechilishi lozim bo'lgan muammoli qismlari, ushbu sohaning naqadar chuqur o'rganish kerakligini yaqqol ko'rsatib bermoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Burger Harald. *Idiomatik des Deutschen*. Frankfurt am Main, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 2013.
2. Furkat Raxmatov (2021). ПЕДАГОГИКАДА МАНТИҚ ИЛМИ. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 1(4), 39-50.
3. Kuvonov, Z. (2021). Ispan tili lug'ati tarkibidagi o'zlashmalarning lingvistik va ekstralingvistik mohiyati. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 1(4), 31-38.
4. *Fundbuch der Gedichtinterpretationen*. Hrsg. v. W. Segebrecht. Paderbom, 2017.
5. Jonathan A. Monroe, *A poverty of Objects: The Prose Poem and the Politics of Genre*, Ithaca, Cornell University Press, 2017.
6. www.aim.uz
7. www.ziyonet.uz
8. www.cyberleninka.ru
9. www.arxiv.uz

⁴ *Fundbuch der Gedichtinterpretationen*. Hrsg. v. W. Segebrecht. Paderbom, 2017